

Beknopte historiek

In 1650 schilderde de Johannes Couchet een volkse voorstelling op een virginaal. Op het tafereel dat zich afspeelt op de linkeroever van Antwerpen zijn enkele figuren aan het krulbollen. Het is de vroegste voorstelling waarop het spel duidelijk herkenbaar is, maar het heeft zijn roots al in de middeleeuwen, allicht in de veertiende eeuw. In de marges van de rijkelijk versierde handschriften uit die tijd komen afbeeldingen voor die erg lijken op krulbol. Ook in talrijke verbodsbepalingen van de vijftiende tot de zeventiende eeuw zijn in gans het land bolspelen veelvuldig aan de orde. Hoe het destijds precies werd gespeeld en wie de beoefenaars waren is in de historische bronnen niet na te trekken. Nochtans mogen we aannemen dat het spel weinig zal afgeweken hebben van de huidige speelwijze. Zoals uit de studie van andere volkssporten blijkt, bleven de spelregels van dit volksvermaak eeuwenlang nagenoeg onveranderd.

Het woord krulbol duidt op de ellipsvormige baan die de bol beschrijft op zijn weg naar de 'stek' of staak. De bol krult zich als het ware rondom de stek. De term 'krulbol' duikt voor het eerst op in de late negentiende eeuw. Krulbol wordt dan gespeeld in de steden en op het platteland van Frans-Vlaanderen over West- en Oost-Vlaanderen tot in het zuiden van Zeeuws-Vlaanderen. Maar ook op andere plaatsen werd het spel met zekerheid gespeeld. Dat is het geval voor de stad Antwerpen waar in de jaren 1930 drie verenigingen actief waren en voor het Pajottenland waar omstreeks 1980 nog 13 clubs bestonden maar waar het spel nu helemaal is uitgedoofd. In de provincie Vlaams-Brabant bestaat nog slechts één club (Grimbergen). In Limburg, meer bepaald in Hamont-Achel, is er een krulbolvereniging actief sinds 1992.

In het Meetjesland en de Gentse regio kan het krulbolspel al lang op een grote aanhang rekenen die tot op heden is doorgetrokken. Het is in de negentiende eeuw dat de eerste boldersmaatschappijen in de plattelandsdorpen in en rond het Meetjesland worden gesticht. Ook Gent is op dat moment een belangrijk bolcentrum. De lijst van Gentse negentiende-eeuwse boldersmaatschappijen is indrukwekkend. Boldersmaatschappijen krijgen welluidende namen: 'Williboldus', 'de Vriendenbolders', 'Vrienden van den Bol', 'De Vlaamsche Leeuw', 'De Onsterfelijken'. Boldersmaatschappijen hielden van feesten en plezier. Een affiche van 1879 van de Ware Bolders, met uitvalsbasis estaminet de 'Drij Uilkens' in Gent, laat daarover geen twijfel bestaan. Het feest voor het 25-jarig bestaan wordt met de nodige pracht en praal gevierd. Onsterfelijk zijn de negentiende-eeuwse boldersmaatschappijen zeker niet. De meesten sterven een stille dood. Het is een broos verenigingsleven, dat vaak rekt op de welwillendheid van een café-uitbater of de stuwende kracht van een enkeling. Krulbol heeft het in de twintigste-eeuwse stad nagenoeg niet overleefd. In het Meetjesland, ten noorden van de as tussen Gent en Brugge, daarentegen is krulbol dus springlevend gebleven. Zowat alle gemeenten hebben er nog een levendige krulboltraditie, net zoals in het aangrenzende Zeeuws-Vlaanderen in Nederland.

In de late negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw hadden veel gezinnen op het Vlaamse platteland moeite om de eindjes aan elkaar te knopen, het platteland bood weinig toekomstmogelijkheden. Er was dan ook plattelandsvlucht. Weg uit het Meetjesland, naar de stad of zelfs naar de Verenigde Staten. Zo komt het dat er vandaag in de Verenigde Staten, bij de kleine gemeente Ghenet in Minnesota, maar ook in Canada gebold wordt. De Vlaamse immigranten en hun nakomelingen hebben het krulbolspel daar wel een nieuwe naam gegeven: 'rolle bolle'. Rolle bolle in de Verenigde Staten lijkt sterk op de Vlaamse krulbol, net zoals het spel in Canada. Spelers van beide continenten kunnen zonder noemenswaardige problemen een partijtje krulbol aangaan. En dat doen ze dan ook; sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw werden al tal van reizen georganiseerd door spelers van beide continenten.

Krulbol was in vorige eeuw niet alleen populair in volkse milieus. Zonen uit geboederde middelen trokken naar de Leuvense universiteit echter niet zonder hun vrijetijdsbesteding mee te nemen. Studenten uit West- en Oost-Vlaanderen richtten er in het academiejaar 1874-1875 de vereniging 'De Krulbol' op. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verdween de club echter en ze zou nadien niet terug worden opgericht.

Spelverloop & materiaal

Krulbol wordt gespeeld door twee ploegen (elk van 2, 3 of vier spelers) waarbij het de bedoeling is om de eigen bol dicht bij de 'stek', een houten paaltje, te spelen dan de tegenstander. Daarbij beschrijft de bol een krulvormige baan. Een speler van ploeg A 'gaat op' en tracht zijn bol zo kort mogelijk bij de staak te positioneren. De eerste speler van ploeg B heeft dan de mogelijkheid om de bol van de tegenpartij weg te 'schieten' (=krachtig wegspeelen) ofwel zijn bol korter bij de stek te spelen.

De ploeg waarvan de bol het verst van de staak ligt is nu aan de beurt en speelt verder tot ze er in slaagt een bol korter bij de stek te rollen dan de tegenpartij. Per bol die – als iedereen heeft gespeeld – dicht bij de stek ligt dan de dichtstbijzijnde bol van de tegenpartij, telt voor een punt. In de regel wordt er naar 9 punten gespeeld.

De tra of het bolterrein is zowat 11 meter lang en 3 meter breed waarbij de twee stekken op 7 meter van elkaar staan. Zo kan van de ene stek naar de andere worden gespeeld als een spel is afgelopen. De stek is een stevig houten paaltje dat goed in de grond is verankerd. Dat is nodig want de stek krijgt het soms zwaar te verduren wanneer de schieters hun bol met volle kracht lanceren. In de zomer wordt op zandige buitenbanen gespeeld, de binnenbanen zijn steviger van ondergrond. Een mooi voorbeeld van openluchtbanen is te vinden op de Dries te Doornzele waar in een mooi kader (beschermd landschap) een hele reeks krulboltra's zijn aangelegd. Bijzondere infrastructuur voor binnenbanen is het André Trension-stadion, beheerd door de VVB, te Maldegem, 't Keunekot te Sijsele en de banen in het pas gebouwde sportstadion te Lovendegem.

De bol is tegenwoordig vervaardigd uit wartex of lijnwaad. Vroeger werd hiervoor notelaar en beuk gebruikt of ook pokhout maar de kunststof die nu als grondstof dient, voldoet het best aan de vereisten. Een krulbol weegt ongeveer 4 kg en heeft een doormeter die varieert tussen 18 en 22,5 cm waarbij de grotere maten gehanteerd worden voor het opgaan, de kleinere voor het schieten. Het loopvlak van de bol is licht afgeschuind waardoor hij een krulvormige baan beschrijft.

Bovenstaande spelbeschrijving geldt voor de zogenoemde 'dikke' krulbol. Een variant is de dunne krulbol die nog steeds van hout is (notelaar, haagbeuk) en half zo dik (ca. 5 cm). Met zijn 1,2 kg valt hij een stuk lichter uit. De dunne krulbol is voorzien van een inkeping voor de wijsvinger waarmee effect aan de bol kan worden meegegeven. Het spelverloop is grotendeels hetzelfde. Spectaculair wordt het in deze discipline wanneer de schieters in actie komen. De met grote kracht gespeelde bollen kunnen dan vervaarlijk opspringen. Het is daarom dat de baan is afgeschermd met stevig ijzergaas zodat een soort kooi ontstaat die toeschouwers bescherming biedt.

Een belangrijk element in het blijven bestaan van de krulbolsport is dat de kennis en kunde om bollen te draaien aanwezig blijft. Het aantal bollendraaiers is de laatste decennia afgenomen maar voor het ogenblik zijn er nog voldoende draaiers die het ambacht beheersen om de spelers van goede bollen te voorzien.

Beoefening

Dagelijks, zowel in de zomer als in de winter, worden wedstrijden ingericht in diverse vormen. Het voornaamste onderscheid bestaat in het aantal bolders per ploeg: twee, drie of vier. Opmerkelijk is de wijze van samenstelling van de ploeg. Dat gebeurt door loting ('maats loten') of door inschrijving ('maats mee'). Echte zomerbolders spelen van mei tot september op zandige buitenbanen. Tijdens de winter wordt er alleen op de meer verharde overdekte banen gespeeld. De sportiefste bolders beoefenen hun sport het ganse jaar door. Er zijn zowel recreanten als competitieplayers.

Gerennomeerde jaarlijkse evenementen zijn de Driedaagse van de Vlaamse Krulbolbond (rond 21 juli) en de vierdaagse van de Belgische Krulbolbond (rond 15 augustus). Bij die gelegenheden verzamelen honderden bolders om te strijden voor de hoogste eer. Maar het hart van de krulbolsport klopt in de honderden wedstrijden die doorheen het jaar worden georganiseerd door de overkoepelende bonden en in de talloze informele wedstrijden onder vrienden.

Organisatie

Er zijn drie structuren die het dikke krulbolspel overkoepelen, namelijk de Belgische Krulbolbond (BKB, °1988, 892 leden), de Vlaamse Krulbolbond (VKB, xx, 226 leden) en de Vlaamse Vereniging voor Bolsporten (VVB, °1995, 183 leden). Daarnaast zijn er tal van recreatieve spelers die regelmatig krulbollen zonder te zijn aangesloten. De BKB en de VKB – binnen een samenwerkingsverband - zijn op hun beurt aangesloten bij de Vlaamse Traditionele Sporten (VlaS) die de meeste volkssporten in Vlaanderen overkoepelt. Binnen dit samenwerkingsverband worden tussen BKB en de VKB ook afspraken gemaakt in verband met de belangrijke wedstrijden en de reglementen. Ook de VVB wordt hierbij betrokken om af te spreken in verband met deze praktische aangelegenheden.

Vroeger (jaren 1980) waren de dunne krulbolverenigingen gegroepeerd in het Boldersverbond tussen Leie – Schelde – Mandel – Rode en Ruisel en het Boldersverbond van de Gentse Katholieke Kringen maar die structuur is uit mekaar gevallen.

Actuele situatie

Hoewel het krulbolspel, vooral in het Meetjesland, nog op veel aanhang kan rekenen is de populariteit de afgelopen decennia toch erg teruggelopen. De regio waarin wordt gespeeld is sterk gekrompen. Zo is het dunne krulbolspel helemaal uit het Pajottenland verdwenen en is het aantal plaatsen waar wordt gespeeld sterk afgenomen voor zowel dikke als dunne krulbol. Het aantal plaatsen waar met de dikke krulbol werd gespeeld is over de periode 1982 – 2002 in Oost-Vlaanderen met de helft gedaald, namelijk van 115 naar 58, in West-Vlaanderen van 18 naar 12. Voor dunne krulbol is het aantal plaatsen zo goed als gehalveerd, namelijk van 44 naar 25.

Niet alleen is het aantal verenigingen verminderd, ook het aantal leden per vereniging is geslonken. Daar bovenop is de toenemende vergrijzing van de leden geen gunstige evolutie voor het voortbestaan van het spel. Hier is het perspectief voor de dikke krulbol beter dan voor de platte krulbol. Bij deze laatste is de toename van de gemiddelde leeftijd veel forser. Gunstiger is de deelname van de vrouwen die sterk is gestegen, althans bij de dikke krulbol. Bij de dunne krulbol is de situatie wat dat betreft nauwelijks gewijzigd. Logisch gevolg van deze evolutie is dat het aantal wedstrijden en het aantal deelnemers per wedstrijd is afgenomen. Daar bovenop komt dat door een verminderde rendabiliteit privé-bolderslokalen verdwijnen.

Tegenover de hierboven geschetste achteruitgang staat een toename van het aantal recreatieve bolders (dikke krulbol) die zich niet formeel verenigen of aansluiten bij een overkoepelende bond. Zij zijn echter moeilijk in kaart te brengen.

Immaterieel erfgoed

Het wezen van het spel kan slechts ten dele gevat worden in voorwerpen, foto's, teksten, interviews enz. Waar het echt om draait dat is het spel, de actie, de speltechniek, de finesses, de discussies, de interactie tussen de spelers, het (sociaal) gebeuren op de tra. Deze niet tastbare elementen maken de essentie uit van het krulbolspel en kunnen slechts door mensen, de spelers dus, al doende doorgegeven worden aan anderen, aan de jeugd, aan volgende generaties. Een deelaspect van dit immaterieel erfgoed is ook het specifieke taalgebruik.

“De bol zelf (...) heeft een grote en een kleine kant, want ze is aan de ene kant altijd wat meer afgedraaid aan de andere kant. Hoe groter het verschil, hoe meer een bol trekt. Hoe minder de twee kanten verschillen, hoe rechter een bol loopt. De meest afgeronde kant heet ook de keer. Normaal valt een zacht rollende bol opkeer (op haar kleine kant) maar door een kleine oneffenheid of een hindernis kan ze ook vankeer vallen (op haar grote kant) Het loopvlak van een bol heet de loopof ook wel eens de snee. In zachtere grond kun je het spoor van de bol gemakkelijk volgen: dan zie je den treeof de zepe.” Dit citaat uit een bijdrage van prof. Johan Taeldeman toont aan dat het krulbolspel zo zijn specifieke taaleigen en eigen uitdrukkingen kent. Wat geldt voor de bol, gaat evenzeer op voor de boltra en voor het spel en zijn verloop. In de taalkundige sfeer kunnen verder de boldersliederen niet onvermeld blijven.